

ГОРИЗОНТИ РОЗВИТКУ УКРАЇНСЬКОЇ ФІЛОСОФСЬКОЇ ЕНЦИКЛОПЕДИСТИКИ У ПЕРШІЙ ЧВЕРТІ ХХІ СТОЛІТТЯ

Доброносова Ю. Д.

*кандидат філософських наук, доцент,
доцент кафедри філософії та педагогіки
Національний транспортний університет
м. Київ, Україна*

Протягом століть енциклопедистика залишається важливою складовою культури багатьох народів і країн. У тенденціях її розвитку завше помітні соціокультурні особливості певної доби, авторами енциклопедій стають відомі науковці, історики і митці, а підготовка енциклопедичних видань спонукає представників різних галузей знань до діалогу, в якому увиразнюються актуальні суспільні проблеми та вектори освітніх і наукових пошуків. Потреба в осмисленні історії та сьогодення української енциклопедистики зумовлена її важливою роллю в українській культурі. Енциклопедичні ініціативи зазвичай спонукають до активної комунікації між українськими дослідниками на перехресті інтересів науки і освіти, а український енциклопедичний дискурс у царині гуманітаристики з 1991 року виступає чинником самоідентифікації українства, складовою медіакультури та формування іміджу України у світі. Варто акцентувати, що українські енциклопедії є цінним джерелом інформації, необхідної в студиях з історії освіти і філософії науки. Актуальність міждисциплінарного осмислення нинішнього етапу розвитку енциклопедистики в Україні передбачає розуміння динаміки змін у її становленні в кінці ХХ – на початку ХХІ століття, що зумовлює єдність історичної та філософської перспектив у її дослідженнях. Метою нашого розгляду є виявлення горизонтів розвитку української філософської енциклопедистики у першій чверті ХХІ століття. Реалізація дослідницького задуму пов'язана не лише з характеристикою найяскравіших енциклопедичних філософських проєктів означеного періоду, але й з доповненням історичної ретроспекції оптикою, яка дозволить зрозуміти значення новітньої української енциклопедистики в актуальних трансформаціях наукової комунікації. Спрямування на окреслення горизонтів розвитку передбачає акцент на тому, що українська філософська енциклопедистика фіксує абриси українського життєсвіту і вказує на єдність у ньому минулого, теперішнього і майбутнього на рівні цінностей. Огляд наукових праць, присвячених новітній її історії, засвідчує, що

специфіка українського філософського енциклопедичного дискурсу нечасто є предметом розмислу істориків і філософів, і про її значення в історії енциклопедичної культури науковці згадують лише на берегах міркувань, однак нині помітна активізація пізнання сучасних енциклопедичних проєктів і місця енциклопедій в протидії викликам часу війни [1; 6; 10; 11; 12].

Міркуючи про актуальну роль української енциклопедистики, Алла Киридон зазначає, що енциклопедійна культура є органічним сегментом загальної соціальної культури та має смислові зв'язки з соціальним кліматом доби, тому енциклопедії «посідають важливе місце у збереженні й примноженні етнокультурної самобутності нації, її цивілізаційних цінностей, репрезентації у європейському і світовому культурному просторі» [10, с. 44]. Ці моменти стають виразними і в огляді розвитку української філософської енциклопедистики першої чверті XXI століття. Початком новітнього етапу в історії українського філософського енциклопедичного дискурсу ми вважаємо публікацію 2002 року «Філософського енциклопедичного словника» [13], підготовленого в Інституті філософії імені Григорія Сковороди НАН України протягом першого десятиліття існування незалежної української держави. Цей енциклопедичний проєкт став результатом роботи кількох поколінь філософів з кола представників різних філософських шкіл. Хоча підготовка словника відбувалася за координуючої ролі Інституту філософії, його авторами були й українські науковці з різних університетів. Представники старшого покоління філософів, котрі взяли участь у проєкті, починали кар'єру в радянські часи, і мали досвід створення статей до радянських енциклопедичних видань, однак саме в філософському словнику 2002 року стали помітні трансформації їх підходів до філософських категорій і тенденцій розвитку філософії на межі століть. Частина авторів представили у словнику оригінальні концептуалізації актуальної філософської тематики, що увиразнило зв'язки енциклопедичних статей із їх науковими пошуками. Видання стало своєрідним документом, важливим для виявлення тенденцій розвитку філософії в Україні межі XX–XXI століть, а окремі ідеї, висловлені наймолодшими авторами, пізніше були розвинуті ними у наукових працях у 2010-ті роки. Тож для істориків новітньої української філософії словник можна вважати цінним джерелом вивчення векторів її розвитку, особливо для реконструювання наукових спрямувань представників Київського світоглядно-антропологічного напрямку. Хоча енциклопедичному виданню і була притаманна пострадянська інерція у структуруванні глосарію, у статтях багатьох авторів намітилися нові підходи до енциклопедичного філософського контенту, що стали виразними в наступному десятилітті. Філософський енциклопедичний словник і досі може бути корисним під час викладання

філософських дисциплін у закладах вищої освіти, коли йдеться про пізнавальну, онтологічну, етичну, естетичну та філософсько-антропологічну проблематику, однак як друковане видання він залишився прикладом артефакту культури книгодруку (Маршалл Мак-Люен). Впродовж першого і другого десятиліття XXI століття прикладами руху в межах цієї культури стали енциклопедії, підготовлені окремими авторами та колективами [2; 4; 9; 17]. Продовження цього річиза розвитку енциклопедичного дискурсу можна вбачати і в кількох енциклопедичних виданнях, опублікованих 2020-х, авторам яких також йдеться переважно про орієнтацію на використання енциклопедій в освіті [14; 15; 16]. У другому десятилітті нашого століття у розвитку філософської енциклопедистики більш виразними стали прикмети медіамережевої культури та вихід за рамки ролі енциклопедій в освітній комунікації. Знаковим для українського енциклопедичного дискурсу є міжнародний проект «Європейський словник філософій: Лексикон неперекладностей», перший том якого вийшов у 2009 [7], а п'ятий, присвячений українському філософському контексту, у 2024 [8]. Його підготовка окреслила нові підходи до енциклопедичного пошуку і пов'язаної з ним наукової комунікації та засвідчила домінують особливого способу мислення, цінного для формування бази даних, над якою працювали десятки українських і зарубіжних інтелектуалів. Півтора десятиліття творення української версії «Європейського словника філософій» були діалогом між Україною і Європою та діалогом сучасної української філософії з самою собою. Публікація п'ятого тому словника стала помітною подією в науковому житті України в умовах російсько-української війни, адже в ньому було презентовано українську філософську традицію і філософію актуального українського життєсвіту. Водночас характер роботи в рамках проекту та зв'язок окремих його річиз із ініціативами філософських спільнот в різних регіонах України засвідчили домінують мережевого характеру наукових комунікацій. Ці ж прикмети помітні і в актуальному становленні філософського сегменту на українських універсальних медіамережевих енциклопедичних ресурсах [3; 5], тенденції розвитку яких ми плануємо проаналізувати в майбутніх дослідженнях.

Література:

1. Арістова А. В. «Європейський словник філософій» як виклик і віха філософської енциклопедистики. *Енциклопедичні проекти – чинники національного поступу*: монографія. Київ: Державна наукова установа «Енциклопедичне видавництво», 2020. С. 319–329.
2. Булатов М. О. Філософський словник. Київ: Видавництво «Стилос», 2009, 575 с.
3. Велика Українська Енциклопедія. URL: <https://vue.gov.ua>

4. Історія філософії. Словник. Київ : Знання України, 2005. 1200 с.
5. Енциклопедія Сучасної України. URL: <https://esu.com.ua/index>
6. Енциклопедії як глокальні медіа : колективна монографія. Київ : Державна наукова установа «Енциклопедичне видавництво», 2021. 304 с.
7. Європейський словник філософій: Лексикон неперекладностей. Том перший. Київ : Дух і Літера, 2009. 576 с.
8. Європейський словник філософій: український контекст. Лексикон неперекладностей. Том п'ятий. Київ : Дух і Літера, 2024. 496 с.
9. Київська духовна академія в іменах: 1819–1924: енциклопедія в 2 томах. Том 1. А–К. Київ : Вид. дім «КМ-академія», 2015. 740 с.
10. Киридон А. М. Універсальна енциклопедія як атрибутивний складник ідентичності нації. *Українська енциклопедистика в умовах воєнного стану. Питання теорії та практики* : колективна монографія. Київ : Державна наукова установа «Енциклопедичне видавництво», 2024. С. 29–44.
11. Колодний А., Филипович Л. «Українська релігієзнавча енциклопедія» : історія ідеї та проблеми її втілення. *Енциклопедичний вісник України*. 2020. Вип. 12. С. 80–85.
12. Українська електронна енциклопедистика в соціогуманітарному вимірі: монографія. Київ: Інститут енциклопедичних досліджень НАН України, 2021. 196 с.
13. Філософський енциклопедичний словник / за заг. ред. Шинкарука В. І. Київ : Абрис, 2002. 743 с.
14. Філософія історії. Енциклопедичний словник-довідник / за заг. ред. В. О. Огнев'юка. Київ : Київський університет імені Бориса Грінченка, 2023. 416 с.
15. Філософія: словник термінів та персоналій / В. С. Біліхар, М. А. Козловець, Л. В. Горохова, В. В. Федоренко, В. О. Федоренко. Київ : КВПЦ, 2020. 274 с.
16. Філософія: терміни, поняття. Навчальний енциклопедичний словник-довідник. За наук. ред. В. Л. Петрушенко. Львів : Новий Світ – 2000. 2020. 520 с.
17. Хамітов Н., Крилова С. Філософський словник. Людина і світ. Київ : НКТ: Центр навчальної літератури, 2018. 200 с.